

ՅԱԿՈԲ ՅՈՎՀԱՆՆԵՍԻ ՕՇԱԿԱՆ

ՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ՆԱՀԱՏԱԿԸ

ՅԻՍՈՒՆ ՏԱՐԻ ԵՏԸ

*Ինձ եղև իր ժողովուրդի ՀԵՏ:
Ժողովուրդը ՊԻՏԻ ԿԱՐԵՆԱՅԸ ԸԼԼԱԼ ԻՐԵՆ ՀԵՏ...*

ԳԱՐԵԳՐԵ Ա. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ

1948 թուականին իր մահկանացուն կնեց սփիւռահայ իրականութեան մէջ խոր հետք ձգած «իրաւ» գրականագէտ, բնագետ, մեծատաղանդ գրող ու բազմբախտ ուսուցիչ՝ Յակոբ Քրիստեանի՝ Օշական:

Ինչպէս իր կեանքի օրերուն, նոյնպէս եւ մահէն յիսուն տարի ետք, Օշական գրագէտը մնացած է հայ բնագետական միտքի ամենավիճելի դէմքերէն մին: Սակայն հակառակ տիրող բոլոր տարակարծութիւններու, դրուատող կամ ժխտող մօտեցումներու, ան ունեցաւ իր ուրոյն տեղը՝ հայ գրականութեան եւ բնագատութեան պատմութեան մէջ:

«Յիսուն տարի ետք մարդիկ պիտի հասկնան կամ պիտի կարդան գիս», յաճախ ըսած է Օշական, զիմք չհասկցող ու մերժող «բանագէտ»ներուն, ի մասնաւորի հայրենիքի կուսակցական գրական գործիչներուն, որ ծամամակին, ի խնդիր արեւելահայ բանաստեղծութեան մարտակոչ նետած էին «ֆաղափական դաւաճան», խտապահանջ ու հաւատարիմ մտածողին: Քանզի վարժուած էին դասական բնագատութեան. Օշական այդ խմորէն չէր շաղուած: Իր գրական մտածումի զսպանակը շիտակութիւնն էր, որ կ'իշխէր միւս բոլոր չափանիշներու վրայ: Օշական, չափազանց մեծ կիրքով ճշմարիտի հանդէպ նախատրամադրուած մտածող էր, ուրկէ կը բղխէր անոր ցար՝ սուտի, արհեստականի, ազգային ոգիէն պարպուածի եւ օտարամուտի համար:

Հայ մշակոյթի նուիրեալ գրագէտը սփիւռքի մէջ եւս ունէր անմահանջ հակառակորդներ, ունէր նաեւ իր արուեստն ու գործը գնահատողներ: Ոմանց համար դարի հայ գրականութեան եւ բնագատական միտքի հսկան էր, անմախճանքաց երեսոյթ: Իսկ ուրիշներու համար կողմնակալ բնագատ ու «կամայատկերէն» լեզուով գրող մը, ինչպէս օրինակ կողմնորոշուած էր անուանի Ա. Զօպանեան, անշուշտ այս մակերեսային գնահատական է, որու պատճառ կրնար հանդիսանալ Օշականի «արջի» նկարագիրը: Ան մեղրի փնտրտութիւնով կը խառնէր մեղունքն ու փեթակը շատ անգամ անգգուշօրէն վնասելով եւ մեղունքը:

Այսուհանդերձ, մահէն յիսուն տարի անց, վաստակաւոր գիտնական ու հայրենասէր մարդ՝ Օշական տակաւին կը կարօտի անկողմնակալ ամբողջական արժեւորումի: Ուրախալի է որ վերարժեւորումի գործընթացը սկզբնաւորուած հայրենիքի մէջ կը շարունակուի:

Յօդուածի մը նեղ սահմաններուն մէջ անհնար է ընթերցողներուն պարզել Օշական երեսոյթը՝ իր բոլոր երեսներով. այդ ծանր աշխատանքը յաջողութեամբ կատարած են մասնագէտ անձինք, եւ իմք՝ Յակոբ Օշական՝ «Համապատկեր Արեւմտահայ Գրականութեան» տասներորդ՝ «Վկայութիւն» անուանուած հատորին մէջ, ուր հեղինակը, «ի խորութեան եւ ի լայնութեան եւ ի բարձրութեան, լուրջ ինքնավերլուծումովը յառած է կարդացողին առջեւ: Այսպիսով յորեքնանի ընձեռած առիթով կը փորձենք համա- ոտ կերպով ուրուագծել Օշական բարդ անձնաւորութիւնն ու անոր գործը, հրաւիրելով գրագէտ ու գրասէր հասարակութիւնը, յիսուն

տարի վերջ «կարդալու», «հասկնալու», վերաբժեւորելու այժմ յաւէտ իր ժողովուրդին հետ եղող գրողը:

«Ժողովուրդը պիտի կարենա՞յ ըլլալ իրեն հետ...»: Ժողովուրդը՝ հարցումը ուղղուած է մեզի՝ ոչ սոսկ գրագէտներու ու գրաքննադատներու. մեզի՝ որ գիտցած ենք տարբեր ժամանակներու մէջ ծնիլ մեծեր, հերոսներ, հակամեր, նուիրեալներ, ասպետներ, ազնուականներ, մարգարէներ, եւ նաեւ հալածել, քարկոծել, ուրանալ, խարազանել անոնց, վիճակ նետել պատմութեան մէջ, կամ աթոռի. որպէսզի վերջը... սրբացնենք, գերեզմաններուն ուխտի երթանք, տարեդարձ տօնենք ու կազմակերպենք յիշատակի նոխ երեկոյ: Ոչինչ փոխուած է այսօր, հայը չտրուեցաւ փայտիայել, ապրեցնել իր իսկ ծնած մեծերը՝ համաշխարհային տիտանները: «Մեծին նկատելու համար ինքզ պիտի մեծ ըլլաս», կըսէ Ուիլիւմ Սարոյեան, իսկ մենք մասնատուած ենք, կիսուած, նրապատր:

Դարասկիզբի ազգային բոլոր տագնապներն ու վիշտն ապրած նրազգած գրականագէտ Յակոբ Օշական ծնած է Պրուսա, 1883 Պեկտ. 9-ին, Մտեթոգի հողագործի բանուորներու ընտանիքին մէջ: Մանկութիւնն ու պատանեկութիւնը, կամ իր իսկ բնորոշումով՝ ընկալույ տարիները անցած են գիւղին ու քաղաքին մէջ: Թերեւս այս կարելի է նկատել նաեւ պատմութեան մէջ՝ որ Օշական գարմանալիօրէն հաւասար հարազատութեամբ իր գործերուն մէջ կրցած է պատկերել թէ՛ գեղջուկ եւ թէ՛ բանուորական կենցաղը: Իսկ ամտաշ գիւղացին ու քարեկիրք քաղաքացին հաշտ ապրեցան Օշական մարդուն մէջ:

Օշական հինգ տարեկանին կը կորսնցնէ հայրը, եւ մայրը առ անձին մնալով, մեծ գրկամենքով կը մեծցնէ զաւակները: Օշական, Պրուսայի ազգային վարժարանի մէջ ամբողջացնելով «Ե» եւ «Զ» դասարաններու ընթացքը, ուսումը կը շարունակէ Արմաշի դպրեւանքը, ուր ի միջի այլոց՝ ուսուցիչ կ'ունենայ նաեւ Նիկիէ Դուրեան Սրբազանը: 1902-ին, հազիւ սկսած ըլլալով լեզուներու ուսումնասիրութիւնը, ընդամենը մէկ երկու տարի ուսանել վերջ կը ձգէ դպրեւանքին մէջ: Կ'աշխատի գիւղական ուսուցչի պաշտօնով: Դրականութեան մէջ իր առաջին քայլերը կ'առնէ 1902-ին, Պոլսոյ «Արեւելք» օրաթերթի մէջ, Յակոբ Յովհաննէսեան անունով, «Առաջին Արցունք» պատմութեան հրատարակումով: Վերջինս պատճառ կ'ըլլայ, որ երկտասարդ ուսուցիչը պաշտօնագրուի եւ տարի մը կամ աւելի թափառի՝ աշխատանքի փնտրուողով: Այսպէս արցունքով կը սկսին ինքնատիպ հեղինակի հալածանքները:

1908-ին, Սահմանադրութեան վերահաստատումէն վերջ, Օշական ազդուելով Պոլսոյ հայ գրական շրջանակներու խանդավառ մթնոլորտէն, եւ անդով կը շարունակէ իր գրական գործունէութիւնը: Կ'աշխատակցի հայ մամուլին, ինչպէս «Ազգակ», «Ազատամարտ», ապա նաեւ «Հայ Դրականութիւն»-Իգմիր, «Շանթ»-Պոլիս, «Դարուն»- Մոսկուա եւ այլ թերթերու:

1912-ին կ'աշխատի իրրեւ ուսուցիչ Պոլսոյ մէջ: Կը շարունակէ ստեղծագործել. իսկ 1914-ին՝ Դ. Վարուժանի, Գեղամ Բարսեղեանի, Կոստան Զարեանի եւ Ահարոնի հետ կը խմբագրէ «Մեհեան» միամսեայ հանդէսը, հաւատով հանգանակ ընելով՝ Գիւտը Հայ Հոգիին, որուն եւ հաւատարիմ կը մնայ իր գրական կեանքի ամբողջ ընթացքին:

1914 թուականին պայթած առաջին համաշխարհային պատերազմի տարիները կ'անցնէ փախստական, քաղմիցս խոյս տալով ռուսականութեան ձերբակալութիւններէն: Աստուծոյ նախախնամութեամբ Օշական կը խուսափի կարմիր ջարդէն, գրելու եւ սերունդներուն պատմելու համար «Մնացորդաց»-ի քայծ ղեկակալ նախնին: Այդ կը նկատէ «Յիտին պարտքը»: 1918-ին, Դուրեան Սրբազանի միութեան օժանդակութեամբ կը կաշառէ թուրք ռուսականութիւնը եւ գերմանացի սպայի տարագրով ծալուած

կ'անցնի Պուլկարիա: Տարի մը վերջ վերադառնալով Պուլիս, ուր առաջին աշխարհամարտէն յետոյ ցեղասպանութեան սարսափէն արթնցած հայ մշակութային կեանքը աշխուժութիւն կը ցուցաբերէր, կը լծուի ուսուցչական ծառայութեան, հայ գրականութիւն դասաւանդելով քաղաքի գրեթէ բոլոր երկրորդական վարժարաններէն ներս: Օշական գանազան գրուածքներով կ'երեւի հայ մամուլի էջերուն մէջ: 1929-ին իր քախտակից եւ գործընկեր Շահան Պէրալթեանի, Գեղամ Գալաֆեանի ու Կոստան Զարեանի հետ կը հիմնէ «Բարձրավանք» ամսօրեայ հանդէսը: Նոյն տարին՝ Բեմալականներու Կ. Պուլիս մտնելով՝ վերջնական կը լքէ երկիրը: Նախ կը փախչի Պուլկարիա, ուրկէ եւ կը սկսի «Հայ գրականութեան նահատակ» գիտնականի գաղթական կեանքը: 1924-ին՝ Նզիպտոս, 1926-ին Կիպրոս, 1934-ին Նրուսապէ: Ամենուրեք ուսուցիչ է, անդուլ գրող, հասարակական ու լուսաւորչական լայն գործունէութիւն ծաւալող գրականագետ:

Օշական բազմաբնոյթ գրութիւններով՝ մատենագիտական-բանասիրական ուսումնասիրութիւններ, քննադատական յօդուածներ եւ այլ, հանդէս կուգայ սփիւռփախ պարբերականներու մէջ: Առանձին հատորներով լոյս կը տեսնեն գրագետի ռեալիստական պատմութիւններ, որոնցմէ «Նոնարհները» 1921-ին, «Ներք պատանի են» 1925-ին. կը գրէ հեքիաթներ, արձակ բանաստեղծութիւններ՝ «Նորհուրդներու մեհեանը» 1922-ին, ինչպէս նաեւ վէպեր. հարկ է նշել «Մնացորդաց»ը երեք մեծադիր հատորներով, 1931-1934: Օշական հեղինակած է նաեւ թատերախաղեր, որոնք յաճախ կը յօրինուէին իր վաղեմի բարեկամ՝ Շահան Պէրալթեանի խնդրամբով, Նրուսապէի ժառանգաւորաց սաներու կողմէ բեմադրուելու համար: Հոս կ'արժէ յիշել «Ներք Մեռնիլ Դիտենք» 1944-ին, «Օրն Օրերուն» 1947: Կեանքի վերջին տարիներուն արտադրած է «Համապատկեր Արեւմտահայ Դրականութեան» տասնհատորեակ կոթողային աշխատութիւնը, որմէ միայն առաջին հատորի հրատարակումը տեսնելու քախտը ունեցաւ:

Հակառակ վատառողջութեան, գրագետը կամփի լարումով ու ստեղծելու խանդով սոգորուած՝ գրիչը չի ձգեր, համբերութեամբ լրացնելով «Իր թիպապարտի վաստակը գրեթէ շլմորուն»:
Լուռ ու տրտում հեռացած հասարակական կեանքէ Օշական անդուլ կ'աշխատէ: Եւ 1948-ի Փետրուար 17-ի գիշերը Հալէպի մէջ, սրտի կաթուածով կը փակէ աչքերը՝ գրիչը ձեռքին:

Տարօրինակ եւ ինքնատիպ են Օշական գրագետ-քննադատի գրական արտադրութիւնները, այնպէս ինչպէս ինքնատիպ է ինք՝ հեղինակը:

Իբրեւ քննադատ, Օշական վիպագրող է, իբրեւ գրող՝ վերուժող ու քննող գրիչ: Գրական դասանման «իրաւ»-ութիւնն է: Ան մշտաբար ու պահանջատէրն է ճշմարիտի եւ «իրաւ»ի: Գրագետի արտադրութիւններու ամէն մէկ տողէն ու ենթատողէն կը պոռթկայ անհանդուրժող բողոքը արեւստականի, հասարակի, մակերեսայինի ու կեղծիքի դէմ: Չի հանդուրժեր միջակը, անհարազատը, ապագայինը. ըմբոստ կեցուածք մը, որ հանդիսացաւ պատճառներէն մին որ Օշական դառնայ խորթ եւ թշնամի շատերուն: Իր մեթոտովը Յակոբ Օշական բժաշկոյթի, դժուարահաւան, բնահամ եւ ենթակայական է, կեանքն ու երեւոյթները կ'ընկալէ ամբողջական խորութեամբ: Ստեղծագործելու այս ոճը արտաքինապէս անսովոր (ումանֆ պիտի ըսեն՝ զարտուղի) կ'ընեն հեղինակին գործերը, բայց միեւնոյն ատեն անոնց կը հաղորդեն ներքին ուժականութիւն:

Յակոբ Օշական կը փնտրէ «իրաւ» գրականութիւն, կը տփնէր ստեղծելու այն եւ ինք: Գրականութիւն մը, որու ամէն մէկ

նախադասութեան ծախին մէջ թափանցէ «ի լինելութեան» եղող հայ հոգին; վերագտնել ու վերակենդանացնել հայ հոգու կորսնցուած հարազատութիւնը՝ ընել գիտը հայ ժողովուրդին: Ահա՛ւասիկ Օշականի ստեղծագործելու սկզբունքը:

Այստեղ յիշենք, թէ տակաւին 1914-ին իր գործընկեր համախոհներու հետ խմբագրելով «Մեհեան»-ի առաջին թիւը, «Մեր Հանգանակը» խմբագրականի մէջ կը գրէ. «Կը յայտարարենք պաշտամունք եւ արտայայտութիւն հայ հոգւոյն... պէտք է բեկանել դատակնիքը որ զայն լռութեան դատապարտած է:

«Կ'ըսենք. -Առանց հայ հոգւոյն, չկայ հայ գրականութիւն եւ հայ արուեստ: Ամէն ճշմարիտ արուեստագէտ՝ իր ցեղին հոգին միայն կ'արտայայտէ: Հայ հոգին, դարբնուած մթին ու մեծաշուք պատկերներով լի անցեալէ մը, լուսաւորուած տխրորէն սեւ արեւէ մը, թրծուած կեանքի մը մէջ գոր Գողգոթայի մամբաներ կ'ակօսեն, մեր օրերուն կը թուի ըլլալ հրաշք մը որուն խորհուրդները պէտք է արտաբերել»: (1)

«Դատակնիք», այն որ նախորդեց ցեղասպանութեան՝ երբ չկայ հոգի, մարմինն արդէն դատապարտուած է մահուան: Մենք կուրօրէն կը ջանանք կենդանացնել մարմինը՝ գրականութիւն, արուեստ, երաժշտութիւն, գիտութիւն մինչեւ իսկ պետականութիւն: Այսօր ունինք ազատ Հայաստան երկիր, որոշ մարդիկ այնտեղ հասան իշխանութեան, բայց պետականութիւն չկրցան ստեղծել, որովհետեւ ասոնք տարբեր բաներ են: Ամենէն առաջ հարկաւոր է գտնել, վերադարձնել հոգին, ազգի ինքնագիտակցութիւնը: Եւ կը ստեղծուի գրականութիւն, կը կառուցուի պետութիւն...

Յակօր Օշական հայ ցեղի հոգիի հարազատ կրողն է ու ճշմարիտ նկարիչը, որ գիտէ արուեստագէտի հմտութեամբ թափանցել ժողովուրդի սրտին մէջ: Անոր գրական երկերու «առարկան» ցեղի հոգին է: Հնդկնակը իր բազմասեռ գրական կտաւներու մէջ վաներականօրէն դրոշմը է հայ ժողովուրդի կեանքն ու բարքը, սովորութիւնները, առաքինութիւններն ու մոլորութիւնները, որոնք ընդմէջէն եւ տիրականօրէն բացայայտեր հայու հոգեկան բարդ աշխարհը. «Իր վէպին մէջ, Օշական փրկած է անդարձ կորուստէ իր ժողովուրդէն ու անոր դրացիէն՝ թուրքէն անփոխարինելի բարբի Բանդակներ...», (2) կ'ըսէ ինք՝ Օշական:

Մինչեւ իսկ Օշականի բանաստեղծական հեփիաթները կը հետապնդեն նոյն նպատակը. բացայայտել ժողովուրդի ինքնութիւնը: Գտնել հայ ժողովուրդի մանկութեան հեփիաթը, որով կազմաւորուեցաւ, հասունցաւ ազգը: Պիտի գտնենք:

Հեփիաթը մարգարէական երեւոյթ է, որ կը ձուարտէ մարդու եւ ժողովուրդի ապագան, չափահասութիւնը: Ինչ հեփիաթի որ հաւատաս ա՛ն ալ կ'իրականանայ: Ահաւասիկ ճակատագիրը-բախտ կոչեցեալը, ինչէ յաճախ կը դժգոհինք: Ծակատագիրը այն է որմէ մարդը կամ ժողովուրդը ինքը չուզեր խուսափիլ:

Մարդը քնացած ատեն երազ կը ստեղծէ, ժողովուրդը հեփիաթ, ի՛ր հեփիաթը: Դունը այստեղ դրական նշանակութիւն ունի, նախ ան կը վերականգնէ արթուն ժամանակ մարդու վառուկ, կորսնցուցած կենսական ուժերը, կը պատրաստէ մարմինը նոր գործունէութեան: Սակայն դառնանք, Բունին ուղեկցող երազ երեւոյթին՝ երազը որպէս մեր զգացմունքներու, փոքր ուղեկցող երազ երեւոյթին՝ երազը որպէս մեր զգացմունքներու, ապրումներու, մտահոգութիւններու արտայայտութեան սիմբոլիկ խորհրդապաշտական ձեւ մը ենթագիտակցութեան խորքը: Նոյն խորհրդապաշտական ձեւ մը ենթագիտակցութեան զգացմունքներու: Ի տրամաբանութեամբ հեփիաթը կրողն է հաւաքականութեան զգացմունքներու: Ի մասնաւորի ըստ Ֆրոյդի (որու տեսութիւնները այս հարցին առնչուող ծանօթ էին Օշականին), երազը ինչ որ երեսով մեր իրասիւնձալ, կամ անբնական, քննադատելի ցանկութիւններու, ծածուկ իդէաներ իրագործումն է, անբնական, քննադատելի ցանկութիւններու, ծածուկ իդէաներ իրագործումն է, որոնք զսպուած կամ մեղուած էին արթուն գիտակցութեամբ: Օշականի հեփիաթը կը բացայայտէ հաւաքական հոգեվիճակներ, զսպուած քննադատներ,

սեռային խոռվման: Այստեղ աւանդական չարի եւ բարիի յաւիտեանական կո իւր չէ, այլ պայքարը կիրքի ու բանականութեան, արիւնի եւ հոգու, կաղապարի ու ինքնատուութեան, կենդանի պատմութեան ու մեռած թուականներու, իրաւի ու կեղծիքի: Օշականի հեքիաթը կը վերջանայ ազատագրումով եւ ինքնաշարժութեամբ:

Օշական կը հիւսէ հեքիաթը մեծցած մանուկներու համար:

Գրագէտի երանգապնակի գոյները մոայլ եմ ու պոռթկացող, որովհետեւ իր գրականութեան մէջ տիրապետողը հայ ժողովուրդի յոյգերու, տեսիլներու, տագնապներու վէպն է, ուղղակի կամ ոչ՝ զուգորդուող դրացի թուրքի պատմութեան: Օշականի համար «գրականութիւն մը արեւան երեւոյթ է, միտք, խելք, ոգ, արուեստ ըլլալէ առաջ» եւ գրականութեան «ենթահողը միշտ ժողովուրդ մըն է»:

Յակոբ Օշական հետազոտող գրող է, որ բացառիկ հարազատութեամբ կը գծէ, թէ՛ հայոյ եւ թէ՛ հարեւան թուրքի ցեղային կերպարը՝ այս ժողովուրդներու ընդ տարբերութիւնը: Տարակոյս չկայ, որ անոր մէջ գերգոյաւոր են ազգային զգացումները. «Գրագէտը պէտք է արժէքներ յայտնաբերէ ցեղային զգայութեան աւագանէն» կը սիրէ պնդել Օշական: Յեղը, ամբողջութիւնը, հաւաքականութիւնը շնչուած են Օշական հեղինակին հոգի: Իսկ անհատը: Վերջինս կ'արժեւորուի այնքանով որքանով կցորդ է ցեղին: «Անհատը կեդրոնացումն է ցեղին վառարանէն ցրուած բիրաւոր մշտնջերմ, իրենց երանգներուն ցոլալատ կամ շիջանուտ ամբողջութեանը մէջ», (3) կը խորհի Օշական: Կը հետեւի, թէ «իրաւ» գրողը պէտք է կարող ըլլայ անհատի մէջ տեսնելու, յայտնաբերելու ամբողջութիւնը:

Գրող Օշականը անպարագրեի տաղանդով գիտէ պատկերել գիւղն ու քաղաքը իրենց խայտաբղետ բնակիչներով: Այստեղ գրագէտի հետախոյզ գրչին տակ կը բացայայտուին տեղացիներու համակ բարբեր, սովորութիւնները, կիրքերը, բնագոյային մղումներն ու ներաշխարհը: Հեղինակի յաջողութեան գաղտնիքը մասամբ իր իսկ անձին մէջ է, ուր ներդաշնակօրէն իրարու աղբստած կը գտնենք լեռնային անտառ գիւղացին ու նրբակնկեցող քաղաքացիները: Այստեղ է եւ երբեք համալսարանական նստարան չտեսած հանճարեղ արուեստագէտ գիտնականը: Իր համալսարանը եղաւ կեանքը: Իսկ կեանքը տառապանք էր անոր համար: Դադարականի տարաբախտ կեանքը: Օշական թեւ նախախնամութեան սահմանումով գոհը չեղաւ թուրքի եաթաղանին ու ֆիզիքապէս ազատեցաւ, սակայն հոգեպէս այլեւս խոցուած էր ու արիւնած: Դադարական գրագէտը դատապարտուած էր մշտապէս կրելու տափաստանի վայրի գազանին տեսիլը իր սրտին մէջ, ուր շարունակուեցաւ եղեռնը, սպանը, ցաւը, վիշտը, տրտմութիւնը, որ ատեն-ատեն դուրս յորդեցան Օշականի երկերու էջերուն մէջէն, եւ ասոնցմէ գլուխ-գործոց եղաւ «Մնացորդաց» վէպը իր երեք հատորներով: Դործ մը ուր «իրաւ»ութեամբ իրագործուած է հեղինակի գրականութիւն արտադրելու մեկնակէտը՝ գիւրը հայ ցեղի: Դիտ՝ որ նպատակ ունի փրկելու, հաւաքելու, վերածնելու ցեղասպանութենէ ազատածը՝ «մնացորդացը»: Միայն հայ ցեղի գիւրը կրնայ փրկել վերապրողները, պարտադրանքով սփռ ուածներն ու ինքնասփռուածները: Իսկ ամէն փրկութիւն գոհ կը պահանջէ: Գրագէտը կ'ընդունէ մարտահրաւերը:

Գրագէտին համար իր վէպը ճիգ մըն է «որ նպատակ ունի փրկելու մեր ժողովուրդի «մնացորդացը»: Ան վախճանին հասնելու ուղին կը տեսնէ ազգի ինքնագիտակցման, վերահաստատման եւ վերակերտման մէջ: Գտնել ու «պարգել հայ հոգին», թեկնել «դատականիքը», ազատագրուիլ օտարամուտէն, օտարազգիէն, վերստին հայացնել հայը: « Իրաւ » գրականութիւն արտադրողը պարտաւորուած է ընելու հայ հոգիի գիւրը, ըլլալու ճշմարիտ արտայայտիչը: «Հայ հոգին իմացական տիեզերքին մէջ տարր մըն է որուն յայտնութիւնը պիտի զարմացնէ խորեղ մարդկութիւնը:

Պարզել այդ հոգին՝ էական պարտաւորութիւնն է ամէն հայ արուեստագէտի», (4) կը կարդանք «Մեհեան»-ի մէջ:

Օշական խստորեն կը նկատէ. «Ինծի համար գրագէտ չէ այն միտքը, որ իր գործը կ'առնէ իր ժողովուրդի պարունակէն հեռու տարածքներէ»:

(5)

«Մնացորդաց» վէպը շատ տարողունակ է. կարելի չէ եւ մեր ինդիրն իսկ չէ հո'ս ներկայացնել գայն, գործ մը, որու մասին կարելի չէ դատել լոկ գրական գեղարուեստական չափանիշներով, թող բարձր չհնչէ, սակայն հա'յ ընթերցողը վէպը պէտք է կարդայ, մեկնաբանէ եւ գգայ Աստուածաշունչ մատենանի համանուն գիրքին նմանութեամբ: Օշական ստեղծած է հայոց «Մնացորդաց»ը, դժբախտաբար շատերու համար ցայսօր «պարականոն» գիրքը: Ե՛րբ պիտի կանոնականացնենք հեղինակն ու գործը: Այս տարբեր ինդիրն է: Ի՞նչեւէ, հայը դասեր ունի քաղելու վէպէն, ի մասնաւորի սփիւռփահայը, ի՞նքը «մնացորդաց»ը:

Սփիւռքը որ այսօր կը վերասփռուի (ինքնասպանութիւն), կը ձուլուի կը հալի ու կը ջարդուի նորէն, երբ կը փորձէ ապրիլ ուրիշի եւ-ով, օտար ինքնութեամբ: Մենք կեցած ենք երկութեան առջեւ եւ կը դժուարանանք որոշելու մեր պատկանելիութիւնը, գտնելու պատմութեան փրթած թելը, վերակազմելու հոգեկան, ցեղային ամբողջականութիւնը: Իսկ հոգեկան կենսիկ ցանկացած հաւասարակշռութեան խախտում ու բարդոյթաւորում՝ ինքնառնչւացում է, կործանում:

Գոյութիւն ունի «դատակնիք»ը, որ «լուծեան դատապարտած է» հայ հոգին: Կայ պատմութիւնը հայ ժողովուրդի՝ որ ընդհատուած է: Զապրուիր, կը նշանակէ եւ չի՛ գրուիր: Եթէ կը գրուի (իրեւ գրական գործ), ապա հիմնականին մէջ զուրկ ազգայինէ, հայկականութենէ, այն «ժողովուրդի մը արտայայտութիւնը» չէ: Օշական մտահոգ է ազգային գրականութեան ապագայով: Ի դէպ, ունի՞ արդեօք այսօր «մնացորդաց»՝ գրականութիւն... գրագէտը տրամութեամբ կը պատասխանէ. «Թող ներդի ինծի յամառութիւնը՝ սփիւռքի այժմեան գրականութիւնը դուրս նկատելու արեւմտահայ գրականութիւն որակուած յղացէն, վասնզի, բացի արտայայտման գործիքէն՝ անկախ քիչ կապ ունի մեր գրականութեան ընդհանուր նկարագրին հետ: Գեղեցկութիւն, արժէք, չեն բնադրողը այս մտածումին: Գրականութիւն մը արտայայտութիւնն է ժողովուրդի մը: Սփիւռքը ժողովուրդ մը չէ այսօր: Պիտի ըլլայ՝ -Զեմ գիտեր» (6): «Արտայայտման գործիք»՝ լեզուն, որով կը ստեղծէ ցանկացած մէկ գրող, տակաւին բաւարար չէ, որ այդ գրական արտայայտութիւնները նկատուին մաս մը «արեւմտահայ որակուած յղացէ»էն: Շատ չժաւայտելով նկատենք, թէ անժխտելի է սակայն հակառակը՝ «ժողովուրդի մը» «արտայայտութիւն» եղող, սակայն օտար լեզուով գրուած երկեր անկասկած կը պատկանին վերոյիշեալ յղացքին եւ կը շարունակեն արեւմտահայ գրականութեան լուսազոյն աւանդոյթները: Օրինակ մը՝ Ուիլիլմ Սարգեան:

Յստակ է թէ Օշականի համար «իրաւ» գրականութիւնն այնտեղ է, ուր հա'յ գրիչով գտնուած է եւ հա'յ հոգին, կամ գէթ բեկորներն անոր: Յայտնաբերուած է Մեծաշուք Հայ Հոգին եւ մաքրուած՝ եղծանուածէն, վերադարձուած ինքն իրեն, այստեղ ի սփիւռս տարածուած «Մնացորդաց»ին:

Սփիւռքը վերստին ժողովուրդ կ'ըլլայ եւ օտարութեան, գաղթաշխարհի մէջ ստեղծուած մատենագրութիւնը կը շարունակէ արեւմտահայ գրականութիւնը, երբ շարունակուի ցեղի պատմութիւնը, երբ կտրուի «դատակնիք», որ լուծեան մատնած է հայ հոգին: Օշական կը հաւատայ որ Հայու հայացման ուղին կ'անցնի գրականութեան մէջէն. գրականութիւն պատմութեան հանգոյցն է: Բնական է ժողովուրդի մը պատմութիւնը տեւականացնելու համար նախ պէտք է ժառանգել այդ պատմութիւնը, ժառանգել արիւնը, հոգին: Ուստի պէտք է վերապրել պատմութիւնը, սակայն ոչ

թէ ներկայէն անցեալ երթալով, այլ անցեալը մեզի բերելով: Այսինքն վերագործ արմատներուն, (որու մասին այսօր յաճախ կը խօսուի), ինքնութեան, կամ շիտակը՝ «վերագործում» արմատներու փշրելով պատմութեան իսկ դատավիճոր: Պեղել ու յայտնաբերել ենթագիտակցականը, իրաւը, ճշմարիտը, լուսագոյնը, յաւերժականը եւ թողնել ապականուածը, օտարը, մահկանացուն: Այսպիսով վերականգնել հայ հաւաքական յիշողութիւնը՝ պատմութիւնը, արթնցնել բունէն ազգի մնացորդացը, որպէսզի հաւաքուի սփռուածը, որպէսզի ամբողջանայ կէտը ու գտնուի ազգի նսւը: Թերեւս վերապրելու համար, մէկ բան եւս՝ ժամանակին անհրաժեշտ է թաղել եւ մեր հոգիներու մորթուած հայը ու ծնիլ նորը: Քաւ լիցի, այս յիշատակի պղծում չէ, պարզապէս անկարելի շարունակել նամբան այսպիսի բեռով մը եւ հունտը հողին յանձնելով է որ կը վերածննի, կը շարունակէ ինքզինք:

Օշականի վէպը բեկանելով «դատակնիքը», «մնացորդաց»ին կը փոխանցէ իր ընդմիջուած պատմութիւնը: Կատարուած է մեծագոյն յայտնութիւնը՝ Գիւտը Հայ Հոգիին:

ԱՍ.ՔԱՐԻԱ ՔՀՆՅ. ՍԱՐԻԲԵԿԵԱՆ

-
1. Մեհեան, 1914, Յունուար 1, էջ 1-2
 2. Յ. Օշական, Համապատկեր Արեւմտահայ Գրականութեան
Հատոր 10, Անթիլիաս, 1982 , էջ 94-95:
 3. Հայաստանեայց Գրականութիւն, Մեհեան, 1914, Յունուար 1, էջ 38
 4. Մեր Հանգանակը, Մեհեան, 1914, Յունուար 1, էջ 2
 5. Յ. Օշական, Համապատկեր, Զորքորդ հատոր, Երուսաղէմ 1956, էջ 499
 6. Յ. Օշական, Համապատկեր, Հինգերորդ հատոր, Երուսաղէմ 1952, էջ 2